

ІННОВАЦІЇ У МИСТЕЦЬКІЙ І ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ

УДК 17.022.1:141.2:37.015.311

*Тетяна Смирнова,
м. Харків*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ОЦІННИХ СУДЖЕНЬ ПІДЛІТКІВ

У статті досліджується проблема формування естетичних оцінних суджень підлітків як важливе педагогічне завдання, яке забезпечує формування естетичної культури майбутнього покоління. Зазначена роль музичного мистецтва як дієвого фактору формування духовності підлітків. Розглянуто етапи формування естетичних оцінних суджень підлітків (етап вербалізації емоційно-естетичних переживань; етап диференційованого аналізу виразних засобів; етап особистісної оцінки змісту музичного твору).

Ключові слова: *судження, естетична оцінка, етапи формування, підлітки.*

Постановка проблеми. Процес духовного відродження України обумовив активізацію громадського інтересу до проблем освіти та виховання підростаючого покоління, подальшу гуманізацію школи. Одним із актуальних завдань сьогодення є орієнтація учнів на пізнання духовних та естетичних цінностей, формування здібностей грамотного і свідомого розуміння естетичної природи мистецтва, уміння висловлювати аргументовані естетичні судження. Саме в естетичних судженнях виявляється естетична культура особистості підлітка, глибина і системність його естетичних і мистецьких знань, інтелектуальних умінь, сила і стійкість естетичних почуттів. Могутнім засобом естетичного впливу на людину є музика. Музичне мистецтво, що вміщує в собі величезний світ ідей, образів і почуттів, стає активним надбанням особистості за умов спеціальної організації його пізнання і оцінки.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Аналіз педагогічних досліджень за останнє тридцятиліття показав, що

проблемі формування естетичних суджень школярів приділялася увага в педагогічних дослідженнях Г. Арзямової, В. Бутенка, С. Діденко, Р. Єгорової, Л. Зельманової, Л. Коваль, І. Крицької, Н. Крюкової, Г. Недялкової, Г. Молчанової, Л. Олефіренко, О. Рудницької, Г. Шевченко, Н. Яковлевої тощо.

Вчені розкривають структуру естетичного судження школяра, що включає знання, почуття та оцінки (Г. Шевченко), акцентують роль окремих інтелектуальних операцій в процесі формування естетичного судження засобами музики (Л. Коваль, О. Рудницька), визначається специфіка його формування у школярів засобами живопису (Є. Сисоєва-Ляхович), літератури (Л. Зельманова), виразного читання (Г. Недялкова), книжкової графіки (С. Коновець, Л. Олефіренко), дитячого театру (К. Туск, М. Яковлева). Г. Арзямова і В. Бутенко розглядали питання естетичної оцінки та її розвитку у школярів стосовно мистецтва в цілому. Аналіз психолого-педагогічних досліджень дозволив установити недостатність праць, присвячених формуванню естетичних оцінних суджень підлітків. Також недостатньо досліджувалася проблема особливостей формування естетичних оцінних суджень у підлітків на уроках музики в загальноосвітній школі. Зокрема, в більшості загальноосвітніх шкіл недостатньо уваги приділяється розумінню естетичного змісту музичного твору, його аналізу і оцінці. Тому в сучасних умовах величезного значення набуває спеціальна педагогічна діяльність, спрямована на формування у підлітків культури музично-естетичного пізнання, розвитку необхідних для цього розумових та мовних умінь, що дозволяють учням адекватно оцінювати естетичне значення музики.

Мета статті – обґрунтування етапів і способів формування естетичного оцінного судження підлітків, що можна вважати важливим завданням сучасної педагогіки.

Виклад основного матеріалу. Психологи Г. Балл, І. Бех, Л. Божович, І. Кон, Д. Фельдштейн, Д. Ельконін, П. Якобсон наголошують, що в підлітковому віці з'являються потреби й інтерес до різних сфер духовного життя, в тому числі, до мистецтва. У підлітка пробуджується прагнення пізнати самого себе, свій духовний світ, що виражається в критичності мислення, самостійності, появі рефлексії в судженнях. Розширюється

сфера почуттів, а інтелектуальні, естетичні та моральні переживання підлітків стають більш стійкими, різноманітними і глибокими. Дослідники відзначають, що у підлітків розвивається здатність до аналітико-синтетичної діяльності мислення, формується свідоме ставлення до якості мови, яка набуває більшої зв'язності та змістовності порівняно з молодшими школярами (М. Львів, І. Синиця, М. Шардаков). Дані сучасних дослідників у галузі психології підлітків (І. Єгоричева, Д. Фельдштейн) засвідчують, що вони в більшості своїй залишаються в духовній самоті, так як батьківська турбота про них виявляється лише на споживчому рівні. Відбувається інтенсивна примітивізація свідомості дітей, відзначається зростання цинізму, брутальності, жорстокості та агресивності. Все це веде до деформації мотиваційно-потребової сфери особистості і деструктування всієї системи успадкування культурно-історичного досвіду [2, с. 152]. У зв'язку з цим відбувається руйнування і зміна естетичних і моральних ціннісних орієнтацій, зводяться в ранг цінностей численні прояви потворного і жорстокого.

Очевидна суперечність між віковими можливостями підлітків, їх готовністю до активної свідомої діяльності і неможливістю проявити себе повною мірою в силу цілого ряду об'єктивних причин. Тому необхідно знаходити способи і засоби вирішення цих протиріч.

Мистецтво, зокрема музика, здійснює благотворний вплив на особистість школярів. За даними досліджень В. Бутенка, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Рудницької музика, поряд із літературою, входить до числа найбільш пріоритетних для підлітків видів мистецтва. Музичне мистецтво стає для них активною формою освоєння досвіду людських відносин, що відкриває їм багатство людських почуттів, стає предметом їх активних внутрішніх дій [3].

Експериментальні та теоретичні дослідження в галузі музичної педагогіки показують, що активне пізнання та освоєння високих, класичних зразків музичної культури забезпечує стабільне зростання естетичних потреб школярів, їх естетичної та музичної культури (М. Гігінешвілі, Л. Григорович, Г. Дідич, В. Морозова, Т. Цигульська). У них пробуджується здатність осмислити зміст безпосереднього естетичного враження, побачи-

ти і оцінити естетичну своєрідність музичного твору, зароджується можливість естетичних суджень як раціонально вираженої естетичної оцінки [5]. Музика є унікальним і дієвим засобом духовно-творчого розвитку дитини, її музичного мислення, який проявляється через посередництво естетичних суджень.

Огляд останніх праць з педагогіки, психології та музичній педагогіки показує, що: а) естетичні судження є результатом сприйняття і поглибленого аналізу школярами музичних творів (О. Ростовський, О. Рудницька, Г. Падалка); б) процес формування естетичних суджень припускає педагогічне управління музичним пізнанням та оцінкою школярів [3]; в) грамотні й обґрунтовані естетичні судження з'являються в єдиній спільній музично-естетичній діяльності вчителя та учнів за умов продуктивного виконання слухо-аналітичних і вербально-логічних проблемних завдань, спрямованих на розкриття естетичних цінностей в музиці [5]; г) складність музично-естетичних умінь припускає, що формування суджень має спиратися на дидактичний принцип системності навчання, його зв'язку з практикою, а також на принципи активності і свідомості учня; д) способами формування естетичних оцінних суджень підлітків є пізнавальні завдання, у процесі виконання яких відбувається розвиток загальноестетичних і музичних знань, інтелектуальних та інформативних умінь.

На підставі теоретичного аналізу структури естетичних оцінних суджень встановлено, що процес їх формування може здійснюватися поетапно. Виділяємо три основних етапи, що співпадають з трьома основними ступенями музичного пізнання (Б. Асаф'єв). Обґрунтування поетапного формування естетичних оцінних суджень потребує орієнтації на теоретичну розробку логіки організації і засвоєння досвіду творчої діяльності та емоційно-ціннісного ставлення до дійсності (В. Краєвський, І. Лернер), теорію поетапного формування розумових дій (П. Гальперін, В. Талізін), основні принципи теорії музичного сприйняття (Б. Асаф'єв, О. Костюк, В. Медушевський, Є. Назайкінський, О. Ростовський, О. Рудницька).

Перший етап *вербалізації усвідомлених естетичних переживань*-безпосередньо пов'язаний з діяльністю музично-естетичного сприйняття твору і передбачає уміння підлітка здійснювати цілісне елементарне сприйняття, впізнавання та

ідентифікацію чуттєвого образу-уявлення з раніше почутими (В. Василенко). На цьому етапі в естетичних судженнях школярів з'являється характеристика образно-емоційного змісту музики. Сприймаючи і емоційно переживаючи естетичну цінність музичного твору, підліток «перекодує» оцінну інформацію, що складається з суб'єктивних естетичних почуттів і висловлює її в оцінних судженнях. Це відбувається шляхом *предикації*, використання емоційно забарвлених оцінних понять, що виконують функцію естетичних ознак переживань та почуттів підлітків. Базовим при формуванні суджень цього етапу є вміння адекватно передавати в реченні емоційний зміст естетичного почуття та виділяти головне в емоційному змісті музичного образу [4]. Прояв суджень обумовлений ситуативним, виборчим інтересом, що базується на індивідуальних музичних здібностях і несистематизованих оцінних знаннях про ознаки естетичного почуття (В. Остроменський, О. Рудницька).

Другий етап процесу формування естетичних суджень підлітків пов'язаний з *диференційованим аналізом музичного твору*: його виразних засобів, особливостей змісту і форми, стильових ознак твору, осмислення характеру та якості виконання, стилю композитора та інших елементів музичної тканини. Музично-естетичний аналіз твору є підставою для формулювання підлітками обґрунтованих і доказових естетичних оцінок. Важливою умовою аналітичних дій школярів є вміння дотримуватися в судженнях принципу єдності емоційного та інтелектуального в музичному пізнанні [3, с. 78]. В основі розвитку та стимулювання естетичних суджень цього етапу закладено естетичну пізнавальну потребу, яка стимулює в підлітків бажання активно виявляти естетичну інформацію, усвідомлювати значущість процесу музичного пізнання.

Істотну роль у процесі формування естетичних суджень цього етапу відіграють інтелектуальні вміння здійснювати порівняння елементів музичної тканини за подібністю і розбіжністю, усвідомлено виявляти властиві музичному образу ознаки, виділяти суттєві, визначати між ними різного роду зв'язки і відносини (якісні, тимчасові, причинно-наслідкові тощо), встановлювати між ними закономірності. В результаті музично-аналітичних дій відбувається систематизація і синтез експресив-

них естетичних образів-уявлень, їх усвідомлення, осмислення і закріплення за допомогою музично-естетичних термінів і понять. У результаті узагальнень музичних і естетичних понять виникають обґрунтовані судження як елементи музичних і естетичних знань і ціннісних уявлень підлітків про музичний твір. У судженнях з'являється зв'язність і лексичне розмаїття [5].

Важливим підсумком сформованості суджень цього етапу є вміння підлітків адекватно конструювати свої уявлення про музичному творі відповідно до заданих композитором властивостей, тобто вміння втілити в оціночному судженні об'єктивну значущість музичного образу. Отримані в творі музично-естетичні знання, закріплені в судженнях, забезпечують просування підлітків на новий рівень узагальнень.

Третій етап процесу формування естетичних оцінних суджень безпосередньо пов'язаний з *особистісною оцінкою підлітками смислового змісту музичного твору*. Цей найважливіший етап у становленні естетичних суджень здійснюється на основі творчої інтерпретації школярами авторського образу і створення суб'єктивного образу в його цілісності. Від пізнання естетичних цінностей в музичному творі підлітки переходять до особистісного їх засвоєння.

Виявлення підлітками суджень детермінує особливий тип духовної потреби спілкуватися з прекрасним, естетично оцінювати творчість композитора і виконавця. Відзначається наявність в судженнях рефлексії, тобто осмислення і усвідомлення власного естетичного ціннісного ставлення до музичного твору [2, с. 67]. Поява рефлексії в оцінних судженнях обумовлена народженням особистісних новоутворень, зміною уявлень про себе, а відтак, перетворення власних, особистісних структур [1]. На цьому етапі естетичні судження мають розгорнуту форму і містять обґрунтування особистісного естетичного вибору фактами, аргументами, доказами чи спростуванням своєї позиції в оцінці. В основі цих дій знаходяться оцінні вміння, зміст яких дослідники пов'язують із розумовими діями синтезу, інтерпретуючого широкий спектр інтелектуальних умінь і емоційних оцінних ставлень до музичного твору [3]. Таким чином, оцінна діяльність на цьому етапі є продуктивним проявом особистості школяра як суб'єкта музично-оцінної діяльності, що призводить

до появи «особистісного внеску» (В. Петровський). У процесі активного, творчого пізнання музичного твору відбувається активний перехід до ціннісних узагальнень, нового етапу висновків у міркуваннях.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень, результати спостережень і власний педагогічний досвід дозволяє припустити, що формування естетичних суджень підлітків нерозривно пов'язане з пріоритетом музично-естетичних знань та інтелектуальних умінь. Це пояснюється насамперед тим, що в структурі суджень змістовим компонентом є музично-естетичні поняття і емоційно-образні уявлення, формування яких вимагає розвитку естетичних, інтелектуальних та інформаційних умінь школярів. Важливим аспектом у формуванні естетичних оцінних суджень підлітків є розвиток стійкого (П. Якобсон) емоційно-ціннісного ставлення до музичного мистецтва.

Як показало дослідження, процес формування естетичних оцінних суджень підлітків полягає в педагогічному управлінні їх музичним пізнанням та оцінкою. Результати анкетування, проведеного серед учителів, засвідчують, що більшість із них (87,5%) не займаються усвідомленим формуванням естетичних суджень школярів на уроках музичного мистецтва, хоча позитивно оцінюють необхідність цієї роботи. 65% з числа опитаних учителів пов'язують цей факт із недостатнім знанням продуктивних способів навчання; 56% – із невмінням застосовувати оптимальні методи розвитку музичного мислення, з використанням репродуктивних прийомів у навчанні на уроках музики.

Разом із тим, психолого-педагогічні дослідження (Ю. Бабанський, Є. Кабанова-Меллер, В. Лозова, В. Паламарчук та ін.) свідчать про те, що суттєвою ознакою розвиваючого навчання є самостійна пізнавальна діяльність учнів з використанням спеціально розроблених пізнавальних завдань, систематичне застосування яких сприяє формуванню естетичних оцінних суджень підлітків. У педагогіці під пізнавальними завданнями розуміють різноманітні образні за змістом та обсягом види самостійної навчальної роботи, що виконується учнями, важливий засіб активізації навчального процесу. Виконання цих завдань є результатом продуктивної самостійної пізнавально-оцінної діяльності учнів. В основі пізнавальних завдань

покладено необхідність розв'язати проблемну ситуацію. «Мислити людина починає, коли в нього з'являється потреба щось зрозуміти», – писав С. Рубінштейн. Проблемна ситуація, що постає перед класом як завдання, має створювати труднощі, подолання яких пов'язане з пошуками, необхідністю аналізувати, зіставляти, робити логічні висновки, тобто висловлювати судження [3]. За характером пізнавальної діяльності завдання поділяються на: репродуктивні, необхідні для запам'ятовування способів дій у конкретних ситуаціях; реконструктивно-варіативні, які передбачають осмислення, перенесення знань і умінь в типові ситуації; творчі, що включають пошук нових шляхів вирішення, що сприяють самостійному отриманню знань, розвитку навичок самостійного пошуку.

Постановка навчальних пізнавальних завдань може здійснюватися на різних етапах навчання: а) при введенні нового матеріалу з метою пробудити потребу в новому знанні, пізнавальний інтерес до предмету; б) з метою засвоєння знань та оволодіння способами застосування знань (завдання-вправи); в) при перевірці засвоєння знань (виконання проблемного завдання), що дає можливість встановити якість засвоєння (Н. Менчинська). Завдання мають бути розташовані в системі, яка забезпечує поступове вдосконалення розумових дій учнів. Систему завдань доцільно будувати в порядку її ускладнення, збільшення обсягу, змісту джерел знань, способів управління і контролю (П. Гальперін, Н. Талізін). Використання системи пізнавальних завдань дає можливість суттєво підвищити рівні сформованості естетичних оцінних суджень підлітків, глибину і обсяг музично-естетичних понять, інтелектуальні та оцінні уміння, емоційно-ціннісне ставлення до музики.

Висновки: Сучасні дослідження феномену естетичного оцінного судження дозволяють виявити зміст етапів його формування вербалізації емоційно-естетичних переживань, диференційованого аналізу виразних засобів, особистісної оцінки змісту музичного твору.

У перспективі потребує узагальнення методичний інструментарій формування естетичних оцінних суджень учнів на підставі аксіологічного і феноменологічного методологічних підходів.

Список використаної літератури

1. Бех І. Д. Виховання особистості / І. Д. Бех : [у 2-х кн.]. Кн. 1. Особистісно-орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади : навчально-методичне видання. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
2. Фельдштейн Д. И. Психология становления личности /Д. И. Фельдштейн. – М. : Международная педагогическая академия, 1994. – 192 с.
3. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Г. М. Падалка. – К. : Освіта України, 2008. – 274 с.
4. Рудницька О. П. Естетична оцінка та способи її функціонування / О. П. Рудницька // Філософська думка. – 1981. – №4. – С. 88-95.
5. Смирнова Т.А. Специфіка естетичних оцінних суджень / Т. А. Смирнова // Естетика і етика педагогічної дії зб. наук. пр. / Інститут педагогічної освіти та освіти дорослих НАПН України; Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка; гол. ред. І. А. Зязюн. – К., Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2013. – Вип. 6. – С. 97-107.

Татьяна Смирнова

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЭСТЕТИЧЕСКИХ ОЦЕНОЧНЫХ СУДЖЕНИЙ ПОДРОСТКОВ

В статье рассматривается проблема формирования эстетических оценочных суждений подростков как важное педагогическое задание, которое обеспечивает формирование эстетической культуры будущего поколения. Определена роль музыкального искусства как действенного фактора формирования духовности подростков. Рассматривается содержание этапов формирования эстетических оценочных суждений подростков. Этап вербализации эмоционально-эстетических переживаний предполагает узнавание и идентификацию чувственного образа-представления с ранее услышанным; этап дифференцированного анализа выразительных средств музыки направлен на формирование умения адекватно передавать образный смысл произведения; этап личностной оценки содержания музыкального произведения содержит обоснование личностного выбора фактами, выработанными аргументами, доказательствами своей позиции в оценке.

Ключевые слова: суждения, эстетическая оценка, этапы формирования, подростки.

Тetiana Smyrnova

FEATURES OF FORMATION OF AESTHETIC ESTIMATED JUDGEMENTS OF TEENAGERS

Stages of formation of aesthetic estimated judgments of teenagers are stated. The first stage of verbalization of conscious aesthetic experiences is directly connected with activity of musical and aesthetic perception of music composition. Perceiving and emotionally enduring the aesthetic value of music, the teenager «will recode» estimated information which consists of subjective aesthetic experiences. It happens with the help of a predication, usage of emotionally painted estimated concepts. While forming judgments at this stage, the ability to retell adequately the emotional matter of

esthetic experience in the offer is basic. The second stage of process of formation is connected with the distinguishing by teenager of music, its means of expression, features of the contents and a form, style signs, judgments of character and workmanship, other elements of musical canvas. Essential at this stage there are represented intellectual ability to compare on similarity and distinction, conscious identification in a musical image which constantly develops, essential signs, establishment between them different communications and the relations. The third stage of process of formation is directly connected with a personal assessment by teenagers of sense, the aesthetic maintenance of music. This stage is carried out on the basis of creative interpretation by teenagers of an author's plan and creation of a subjective image in its integrity. From knowledge of aesthetic values of music teenagers pass to their personal assimilation. As bases of these actions are estimated abilities which content is connected with intellectual abilities of synthesis which generalize a wide range of the emotional and aesthetic relation of the teenager to a piece of music act.

Keywords: *judgments, aesthetic assessment, formation stages, teenagers*

References

1. Beh, I. D. (2003) *Vyhovannja osobystosti* : u 2-h kn. [Educating of personality], Vol. 1. Osobystisno-orijentovanyj pidhid : teoretyko-tehnologichni zasady : navchal'no-metodychne vydannja [Personality-oriented approach: theoretical and technological bases], Kiev, Lybid', 280 p. [\(in Ukrainian\)](#).
2. Fel'dshtejn, D. I. (1994) *Psihologija stanovlenija lichnosti* [Psychology of development of personality], Moscow, Mezhdunarodnaja pedagogicheskaja akademija, 192 p. (in Russian).
3. Padalka, G. M. (2008) *Pedagogika mystectva* (Teorija i metodyka vykladannja mystec'kyh dyscyplin) [Pedagogy Art (Theory and methods of teaching artistic disciplines)], Kiev, Osvita Ukrainy, 274 p. [\(in Ukrainian\)](#).
4. Rudnyc'ka, O. P. (1981) Estetychna ocinka ta sposoby i'i' funkcionuvannja [Aesthetic assessment and ways of functioning]. In: *Filosofs'ka dumka* [Philosophical thought], №4, pp. 88-95 [\(in Ukrainian\)](#).
5. Smyrnova, T. A. (2013) Specyfika estetychnyh ocinnyh sudzhen' [Specificity of aesthetic judgments evaluation]. In: *Estetyka i etyka pedagogichnoi' dii'*: zb. nauk. pr. / Instytut pedagogichnoi' osvity ta osvity doroslyh NAPN Ukrainy; Poltavsk'kyj nacional'nyj pedagogichnyj universytet imeni V. G. Korolenka; gol. red. I. A. Zjazjun [Aesthetics and ethics of pedagogical action : collection of scientific papers, Institute of Pedagogical and Adult Education of NAPS of Ukraine, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University (Eds. Zjazjun, I. A.)], Issue 6, Kiev, Poltava, PNU imeni V. G. Korolenka, pp. 97-107 [\(in Ukrainian\)](#).

Одержано 17.05.2015 р.